

INCREMENT DELS PROBLEMES DE COMPORTAMENT A LES AULES. FEM ZOOM DES DE L'EQUIP D'ALTERACIONS DEL COMPORTAMENT DE LES ILLES BALEARS

Gemma Llopis Domingo

RESUM

Aquest treball presenta l'Equip d'Alteracions del Comportament de les Illes Balears (EAC) que fa incursions dins de les aules de gran part de centres educatius de les Illes Balears en totes les etapes obligatòries, en centres públics i concertats, des dels seus inicis, el 2013, fins a l'actualitat. La intenció és exposar quina és la nostra pretensió com a equip i també com ens adaptem a cada centre per oferir els ajusts necessaris que ens anem trobant, a més d'aprofitar l'ocasió per destacar amb orgull i admiració els docents anònims que, dia a dia, treuen endavant situacions molt difícils gràcies al treball en equip, a la confiança en l'EAC, però sobretot gràcies a la vocació mostrada que de cap altra manera seria possible.

RESUMEN

Este trabajo presenta el Equip de Alteración del Comportamiento de las islas Baleares (EAC) que realiza incursiones dentro de las aulas en gran parte de centros educativos de la Islas Baleares en todas las etapas obligatorias, en centros públicos y concertados, desde sus inicios en el año 2013 hasta la actualidad; con la intención tanto de exponer cuál es nuestra pretensión como equipo como de cómo vamos adaptándonos a cada centro para ofrecer los ajustes necesarios que vayamos encontrándonos, como también aprovechar la ocasión para destacar con orgullo y admiración a los docentes anónimos que día a día salen airoso de situaciones muy difíciles gracias al trabajo en equipo, a la confianza depositada en EAC pero sobre todo por la vocación mostrada que de otro modo sería inviable.

INTRODUCCIÓ

«No treballem perquè un alumne es porte bé, treballem perquè un alumne estigui bé.»

«Quan finalment entenem que el comportament d'una persona té més a veure amb la seva lluita interna que amb tu, ho has entès tot.»

Aquestes dues premisses les prenem com el nostre far, i quan les circumstàncies es posen enrevessades hi recorrem per repensar, reiniciar i endreçar el timó i dur el vaixell a bon port.

Tots els centres educatius tenen en l'actualitat algun projecte, taller, racó, formacions dedicat a l'educació emocional, com el CEIP Balansat explicat a l'*Anuari* de la UIB del curs passat, en què se cita «que es tracta de promoure hàbits i actituds compartits per tota la comunitat educativa per tal que esde-

vingui una comunitat de persones sanes equilibrades emocionalment aconseguint un clima de convivència òptim on tothom se senti membre destacat al centre».

Però, i què fem quan, tot i així, no basta?

QUI SOM I QUINA ÉS LA NOSTRA DEDICACIÓ

Primer em presentaré. Soc Gemma Llopis i coordino l'Equip d'Alteracions del Comportament (EAC) de les Illes Balears des de fa cinc cursos, tot i que en fa vuit que hi soc. És un equip format per professionals de l'àmbit educatiu del Servei d'Inclusió per a la Comunitat Educativa (l'antic SAD) de la Conselleria d'Educació de les Illes Balears, està compost per perfils de pedagogia, psicologia, psicopedagogia i mestres d'educació especial.

L'EAC es va crear el curs 2013-2014 amb tres professionals al cap que atenien les illes des de Mallorca, amb Esperança Mulet com a directora fins a 2017-2018, que juntament amb Maria Àngels Vaquer varen crear les bases i directrius sobre les quals es sustenten encara les nostres actuacions, que s'han anat adaptant inexorablement a les noves etapes dels temps actuals, inclòs el temps de pandèmia i circumstàncies de cada centre; l'any 2016-2017 davant l'increment de demandes a l'EAC, es va ampliar a Eivissa amb dues professionals, una de les quals soc jo, i a Menorca amb una professional. Actualment, som dotze membres repartits per les illes de Mallorca, Menorca i Eivissa-Formentera.

Han passat molts de professionals per l'equip, fins a la creació de places orgàniques que promourà l'estabilització desitjada que, per una banda, ha endarrerit l'avanç en formació interna i obtenir la desitjada especialització, amb el que suposa de cohesió d'equip, consens de tasques, protocols, etc.; però, per altra banda, s'ha nodrit de l'ímpetu i il·lusió de la majoria de membres que han arribat, a qui des d'aquí aprofito per agrair la professionalitat demostrada de treball en equip malgrat la insularitat.

A la nostra feina del dia a dia trobem a faltar les converses de passadís, les mirades de complicitat entre companys, el cafè compartit, l'abraçada reconfortant en un dia feixuc, emprem la tecnologia per contactar-nos i ens comprometem desinteressadament a fer trobades presencials en les diferents illes on aprofitem per tenir formació específica.

Atenem dos centres educatius cada dia i tenim la tasca de coordinació interinsular que es realitza en línia durant un cop a la setmana amb l'objectiu de dur a terme anàlisi de casos, formació, etc., i donar coherència a la tasca per part de les professionals que romanem estables any rere any, fins a l'actualitat.

LA SOCIETAT CANVIANT: EL CAMÍ RECORREGUT

L'Equip d'Alteració del Comportament (EAC) es va crear per donar resposta a la necessitat de tota la comunitat educativa d'atendre els alumnes amb alteracions en el seu comportament i, alhora, acompanyar i assessorar els diferents equips de professionals (equips de suport, equips educatius, EOEP, orientadors de centre, departaments d'orientació, EOSA...) que treballen des dels centres amb l'alumnat esmentat.

Els trastorns de conducta de l'alumnat presenten una clara heterogeneïtat quant a l'etiologia i manifestacions. Així mateix cal destacar la seva repercussió tant en l'entorn social (família i escola) com en l'infant que el pateix.

L'objectiu principal del Servei d'Atenció a la Diversitat i ara Servei d'Inclusió per a la Comunitat Educativa és oferir un equip de caire específic que promogui i contribueixi a la millora de l'atenció d'aquest alumnat a tota la comunitat educativa de les Illes Balears.

Els destinataris del servei era (i actualment, en part) l'alumnat escolaritzat al segon cicle d'educació infantil (3-6 anys) i alumnes escolaritzats a l'ensenyament bàsic (6-16 anys) als centres escolars de les Illes Balears sostinguts amb fons públics.

Es prioritzen els alumnes escolaritzats a l'ensenyament obligatori (educació primària i educació secundària), encara que també es poden fer demandes per a educació infantil per tal de fer un treball de caire preventiu. En tot cas, la intervenció es dirigirà a infants i joves que tinguin diagnòstic per IBSMIA/USMIJ i que presentin les situacions següents:

- Dificultats d'adaptació al sistema organitzatiu del centre, que manifestin conductes d'oposició reiterades.
- Dificultats de relació interpersonal amb companys i companyes i professionals del centre, com a conseqüència d'actituds inadaptades.
- Dèficits d'autoregulació que donin lloc a conductes disruptives.

L'etapa escolar és un període crucial en el desenvolupament dels nens, on es presenten diverses alteracions de comportament que poden afectar el seu rendiment acadèmic i el seu benestar emocional. A les Illes Balears, igual que en altres llocs, els professors enfronten el desafiament de bregar amb conductes disruptives a l'aula. És fonamental comprendre aquestes alteracions i comptar amb estratègies efectives per a prevenir-les i abordar-les adequadament.

Les alteracions de comportament en nens en edat escolar poden manifestar-se de diverses formes, incloent-hi la falta d'atenció, la hiperactivitat, la impulsivitat, l'agressivitat, entre altres. Aquestes conductes poden interferir amb l'aprenentatge del nen i crear un ambient de distracció a l'aula, afectant també els seus companys i el mateix docent.

Factors que contribueixen a les conductes disruptives

Factors personals. Alguns nens poden tenir predisposició genètica a unes certes condicions com el trastorn per dèficit d'atenció i hiperactivitat (*TDAH) o trastorns de l'espectre autista (*TEA), que poden influir en el seu comportament a l'aula.

Factors familiars. L'entorn familiar juga un paper crucial en el desenvolupament del nen. Experiències traumàtiques, falta de límits clars o models de comportament inadequats en la llar poden contribuir a conductes disruptives en l'àmbit escolar.

Factors socials. La interacció amb companys, la pressió per pertànyer a un grup, l'assetjament escolar o la falta d'habilitats socials poden influir en el comportament del nen a l'aula.

Factors del mateix entorn escolar. Manca de formació específica referent al cas, baixa freqüència en les coordinacions pels horaris encotillats, diversitat de punts de partida sobre l'abordatge de la situació, en la concepció del cas.

Les conductes de l'alumnat que poden ser susceptibles d'intervenció són, fonamentalment, les que presenta l'alumnat següent:

- Mostra respostes que informen d'una dificultat d'adaptació al sistema organitzatiu del centre i no participa en les situacions educatives amb un comportament compatible amb aquestes.
- A conseqüència de les dificultats de comportament té manca d'hàbits de feina, no estableix vincles amb la tasca d'acord amb les seves capacitats o amb el nivell ordinari del seu grup de referència.
- Presenta dificultats de connexió amb la matèria, amb el professorat o amb altres circumstàncies pròpies de l'aprenentatge, té un dèficit autoreglatiu generant, en conseqüència, conductes disruptives.
- Exposava maneres poc adients amb l'autoritat i les normes de convivència establertes al centre.
- Presenta dificultats de relació interpersonal amb els companys i/o amb els professionals del centre i genera situacions socialment disfuncionals a l'aula o en altres espais del centre educatiu.

Les alteracions conductuals suposen un estrès important per a les famílies i són un factor de risc per al desenvolupament normatiu d'infants i joves.

Hi ha diferents moments evolutius —cap als 2-3 anys i a l'adolescència— que es caracteritzen per la presència de conductes de desafiament i desobediència.

A vegades, la severitat de les alteracions del comportament, la freqüència i la intensitat de les conductes pertorbadores fan que la gestió d'aquests infants i joves sigui realment difícil. Posen a prova la capacitat parental de la família i requereixen una intervenció especialitzada que assessori i guiï pares i mares en la intervenció educativa. Paral·lelament, cal ajudar els fills i filles a autocontrolar-se, gestionar les emocions i millorar la conducta, i activar el propi *regulador intern* és l'objectiu desitjat.

Sovint, aquests infants i adolescents són titllats de mal educats i les famílies pateixen la incomprensió de l'entorn. Els estudis i la recerca constaten que hi ha trastorns conductuals que no depenen només del sentit comú a l'hora d'educar. En canvi, es relacionen amb temperaments difícils de manejar que es presenten en forma de trastorn negativista desafiant (TND) o trastorns de conducta (TGC), en els quals és imprescindible una intervenció primerenca que dificulti la progressió cap a conductes delictives, consums de tòxics problemàtics o trastorns de personalitat antisocial.

Les alteracions greus de la conducta a l'escola constitueixen un repte global: educatiu, social i sanitari. El nombre creixent d'alumnes amb aquesta problemàtica planteja una sèrie de qüestions sobre la missió educativa d'avui dia i la visió dels models vigents o dels referents assistencials. L'actuació docent té una importància vital en els primers anys de vida, etapa en què caldrà considerar els factors de risc i fomentar factors protectors per promoure una evolució i desenvolupament conductuals positius.

Som conscients del patiment i angoixa dels infants i adolescents que viuen i conviuen amb aquest malestar i volem sensibilitzar els docents en aquesta via, i començarem a generar les condicions pedagògiques i socials necessàries per acompanyar-los dins d'una xarxa de col·laboració.

És per això que les nostres intervencions van dirigides a dotar els centres d'espais de reflexió amb reunions de sensibilització als claustres cap als trastorns de la conducta, per dissenyar amb els docents les estratègies necessàries per evitar desajusts en el comportament, detecció dels senyals d'alarma i amb l'objectiu d'anar creant entorns de seguretat viscuts pel nin, els companys, els docents i les famílies.

El modelatge dins de l'aula com a estratègia d'acompanyament i aplicació de les estratègies proposades és la nostra proposta.

QUINES SÓN LES NOSTRES FONTS DE CONEIXEMENT?

Quan un alumne arriba al nostre equip, és un alumne que ja ha estat molt treballat i és un cas en què s'han invertit molts d'esforços.

En la majoria de les situacions ens trobem amb un tutor frustrat, un equip docent dividit, famílies del grup classe en contra, queixes a la direcció escolar o inspecció educativa; i som conscients que la feina no és només amb l'alumne amb conductes desajustades, i que la lògica de la solució ha de ser un treball sistèmic coordinat, que ha de passar, en primer lloc, per calmar el nivell d'ansietat de l'entorn.

Són situacions que poden arribar a desestabilitzar un grup classe, un cicle o tota una comunitat educativa, per tant, cada cas és únic i demana una intervenció dissenyada en exclusiva per a cadascun, atès el tarannà del centre, les característiques del grup classe i les necessitats del nin o la nina.

Ens podem trobar un grup-classe que per por consent accions injustes creades, o imiten certes conductes com a mesura de supervivència; podem trobar grup classe reactiu a les injustícies que viuen, on apareixen conflictes cada dia; o podem trobar grups on es donen les dues casuístiques. L'estudi del cas obrirà línies d'actuació concretes.

En tots els casos s'analitzen els àmbits d'actuació per abordar de manera simultània i fer, en primer lloc, l'anàlisi de les mesures ja preses pel centre, per determinar si amb certs ajusts és suficient o cal engegar un altre tipus de mesures més específiques.

Cal destacar en arribar a aquest punt de l'article que a les aules de les Illes Balears tenim *docents altament qualificats* amb una vocació que els floreix i que es fan pràctiques altament creatives que ben bé mereixerien un guardó a l'eficiència, a la constància, a la creativitat, a la vocació envers l'alumnat amb problemes de comportament que tenen a les seves aules, i que gràcies a la seva gestió i professionalitat.

Per dur a terme aquesta comanda bevem de fonts formatives ben diverses i entenem que complementàries, sempre triades des d'una mirada humanista que aborda la situació de manera sistèmica i ens orientem en tècniques que es basen en la psicologia basada en la modificació de la conducta, passant per psicologia basada en la teràpia breu estratègica (TBE), teràpies psicològiques de tercera generació, basades en l'autoconeixement per activar el propi regulador intern, també en estudis actuals basats en la neurociència, que ens explica entre altres aspectes que el cervell té tres tipus de necessitats: biològiques, psicològiques i socials.

- *Necessitat biològica.* El cos crea un regulador homeostàtic des que naixem i el cervell es regula tot sol i cobreix les quatre necessitats bàsiques: alimentació, descans, reproducció i seguretat; totes les necessitats relacionades amb la supervivència pròpia i de l'espècie estan cobertes.

Les necessitats següents tenen unes necessitats que neixen verges:

- *Necessitat psicològica.* Fa referència a com tu et relaciones amb el món.

- *Necessitat social.* Fa referència a com el món es relaciona amb tu.

I sorgeix la pregunta. On està enfocada la societat, a treballar la part psicològica o la social? Evidentment amb la part social, de com el món es relaciona amb tu per a procurar que siguem «formiguetes» —permeteu-me l'expressió—, però ningú ens ensenya com relacionar-nos amb el món, la part psicològica. Aquesta és la necessitat més feble de l'ésser humà i d'on neixen les carències de les quals s'alimenten els conflictes que vivim i veiem dia a dia en els centres educatius.

L'educació s'ha enfocat a ensenyar als infants coneixements basats en el currículum des de diferents enfocaments metodològics que han anat adaptant-se a les circumstàncies històriques que s'han centrat a millorar la manera de fer arribar el coneixement amb millor o pitjor encert i s'ha tractat la part psicològica com a «currículum ocult», que s'havia de posar seny, i s'han donat algunes aproximacions a quines actituds docents serien més favorables per a un bon clima d'aula, per exemple, i així millorar l'aprenentatge. Penso que la necessitat psicològica a les escoles, el benestar d'un alumne, no pot dependre del docent que «et toque» aquell any.

Fa relativament poc que apareixen estudis, formacions, tallers, etc. per aproximar-se a la part psicològica del cervell del qual apren i l'interès a donar visibilitat a les malalties mentals dels adults i dels infants; apareixen molts debats als claustres, sobretot a l'etapa d'educació secundària, de si ha de ser o no ha de ser competència del professorat assumir aquest rol.

Mentrestant creix el nombre d'alumnes amb dificultat greu de regulació emocional que obligatòriament ha de venir a l'escola i destaquem que el suïcidi és la segona causa de mort a les Balears en joves de fins a divuit anys.

Segons les dades de l'Organització Mundial de la Salut, cada any se suïciden prop d'1 milió de persones al món, fet que suposa 3.000 morts al dia i una mort cada 40 segons. A Espanya és la primera causa de mort externa entre les persones de 15 a 29 anys i a les Illes Balears la segona fins als 18 anys.

Així mateix, entre els menors d'edat, els casos d'ideació suïcida s'han multiplicat per 6 i els d'autolesió per 14, i per cada suïcidi hi ha 20 casos de temptativa, amb les conseqüències en l'entorn escolar que produeixen.

Podem estimar, i en general, que al voltant d'un 80 % de l'alumnat del centre es comporta bé i un 20 % de l'alumnat té necessitat de tenir recordatoris o fer ajustaments, flexibilitzacions en les mesures ordinàries. Podem dividir aquest 20 % en dos grups:

- Al voltant d'un 15 % necessiten l'ajustament de les mesures ordinàries.
- L'altre 5 % de l'alumnat és a qui necessitem aplicar mesures de caire extra-ordinari.

Fer-nos conscients que no som terapeutes fa minvar la càrrega emocional dels docents, però s'han d'articular les coordinacions pertinents que activen els treballs en xarxa per donar suport a l'evolució del cas.

Solc fer la comparança que a l'EAC treballem a l'UCI de l'educació, l'estabilització del protagonista és la prioritat i mentrestant procurem un entorn de seguretat favorable per a la nova inclusió en l'entorn natural de l'alumne, com és la seva aula amb els companys i companyes. Treballar a l'UCI implica un alt nivell d'especialització i coordinació.

A l'EAC posem l'accent en el treball sobre tres nivells de prevenció (basada en la piràmide Fox i Cols, 2003): prevenció primària, prevenció secundària i prevenció terciària.

Prevenció primària. En la base de la piràmide se centra a establir relacions socials positives i crear entorns que recolzen.

Prevenció secundària. En el següent graó de la piràmide, ensenyar habilitats necessàries per conèixer els límits honestos assolits per conviure i reconèixer-se, acceptar-se a un mateix i als altres.

Prevenció terciària. Intervenció individual, en què caldrà un disseny exclusiu per dotar l'alumne i l'entorn de les eines necessàries per a conviure dignament i lluny de l'estigmatització.

Actualment, estem posant en marxa moltes de les estratègies en diferents aules que poden tenir èxit o no depenent, entre altres factors, de les polítiques de cada centre, com molt bé citen a l'article de l'*Anuari de l'Educació* de la UIB del curs passat Mònica Salom i Inés Carrasco referit al programa de millora i transformació, on es brinda l'oportunitat de ser acompanyat. És hora de fer un plantejament cap a la renovació d'enfocaments educatius en els quals, des del meu punt de vista, cada vegada són més evidents les necessitats de formació en bases psicològiques i emocionals per conviure en els centres docents.

PROPOSTES I CONCLUSIÓ

Parar i pensar en tot allò que és important i focalitzar-se en el més urgent i comú: que la convivència i el benestar emocionals són actualment el «cavall de batalla».

Apostar per polítiques escolars preventives impulsant:

A nivell de centre

- Plans de convivència actualitzats, efectius, enfocats en la prevenció, centrats en l'autoconeixement i dirigits a alumnat, professorat i famílies, que in-

cloguin protocols preventius, per exemple en el cas que ens ocupa d'alumnes altament disruptius, protocol d'acollida després d'una expulsió llarga.

- Optimitzar els treballs en xarxa, de manera conjunta entre l'àrea d'educació, l'àrea social i sanitat.
- Acords de centre en abordatge de la gestió d'aula. Per exemple, acords relacionats amb com establir els límits.
 - Crear un clima càlid, exercint un lideratge afectiu.
 - Establir-los les primeres setmanes i mantindre'ls.
 - Estar atents als temptejos i indicis.
 - Vèncer resistències inicials.
 - Evitar imposicions dels alumnes.
 - Regular les rutines (entrada puntual, no treure el material...).
 - Consolidar hàbits positius: puntualitat, atenció.
 - Normes complides per tots els alumnes i professors.
 - Evitar la relaxació del compliment de les normes.
 - Cuidar els moments estratègics d'inici i final.

A nivell d'aula

- Abordatge d'un pla d'educació emocional. Impulsant la Unitat 0 les primeres setmanes de setembre per invertir en clima d'aula, treball de cohesió de grup, que tothom tingui el seu lloc reconegut, impulsant les fortaleces individuals i creant un entorn de seguretat sentida per a cada nin.
- Crear entorns que impulsin no només la restauració del conflicte, sinó la prevenció, procurant un entorn enfocat en l'amabilitat que realment és el modelatge que necessiten els alumnes, per exemple creant diaris d'agraïment, racons de l'amistat, tallers de l'amabilitat, posant l'accent i promocionant aquells comportaments que sí que es donen a l'aula diàriament, però que els conflictes acaben tapant i ofeguen. Donem visibilitat a aquelles actituds favorables pel bon clima d'aula, que els mateixos alumnes ja fan.
- Som els docents responsables de fer veure als nostres alumnes la part amable de l'ésser humà, per poder compensar de vegades tanta duresa, i és el lloc on poden veure's models assertius, amables, que poden inspirar.

A nivell de l'alumne individual

- Que l'alumnat tingui la seguretat de poder tenir la confiança necessària per demanar ajuda. Alguns alumnes venen a l'escola a descansar de les seves realitats.
- Que l'alumne tingui les eines per reconèixer-se i conèixer les necessitats pròpies i les dels altres; per exemple impulsant les tutories individuals en

què l'objectiu sigui rebre la guia necessària per optimitzar les seves fortale-
ses, i reforçar l'autoconcepte.

- Ajudar a minvar o fer desaparèixer l'estigmatització dels alumnes que no han trobat la manera correcta de demanar ajuda, aquells del 5 % que citàvem abans.
- No quedar-se en la correcció del que no s'ha de fer, aplicant càstigs o conseqüències, sinó mostrar el modelatge correcte, i entrenar-lo. És ètic.

I com a tancament empraré un aforisme de Joan Fuster «Totes les meves paraules són provisionals, i que conste que no ho dic amb orgull». Entenent que hem d'avançar amb la mirada posada en un canvi intens, fins i tot diria que de paradigma, perquè tal com estem no és del tot eficient i no respon a les necessitats de la societat actual. Mentrestant seguirem ajuntant mirades cap al focus que he citat a l'inici de l'article, «Treballar perquè un alumne estigui bé i no només es porti bé».

REFERÈNCIES

Anuari de l'Educació (2023). Universitat de les Illes Balears.

Armas Castro, M. (2011). *Prevención e intervención ante los problemas de conducta, Estrategias para centros educativos y familias*. Ed. WK España.

Delahooke, M. (2021). *Más allá de la conducta. Cómo usar la neurociencia y la compasión para entender y solucionar las dificultades conductuales de los niños*. Ed. Oberon.

Fiorenza A.; Nardone G. (2008). *La intervención estratégica en los contextos educativos. Comunicación y "problem-solving" para los problemas escolares*. Ed. Herder.

Levine, P.A. i Kline, M. (2016). *El trauma visto por los niños*. Editorial Eleftheria.

Martínez de Mandojana, I. (2017). *Profesionales portadores de oxitocina*. Ed. El Hilo ediciones.

Siegel, D. J. i Payne, T. (2015). *El cervell del nin. 12 estratègies revolucionàries per cultivar la ment del teu fill*. Ed. Viena Edicions.